

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΠΑΡΑΛΕΙΠΟΜΕΝΑ ΠΕΡΙ ΑΛΩΣΕΩΣ ΚΑΙ ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ

- Η ιστορική γραφή του Μητροπολίτου Τραπεζούντος Χρυσάνθου περί του Ιερού Ναού της Του Θεού Σοφίας
- Επετειακή γραφή για τα 562 έτη από της Αλώσεως της του Κωνσταντίνου Πόλεως

Ο ευγενής και υψιπέτης γόνος της Κομοτηνής, Μητροπολίτης Τραπεζούντος Χρυσάνθος (Φιλιππίδης), ο μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Αθηνών, δημοσίευσε την 1^η Αυγούστου του 1920, στο επίσημο περιοδικό του Οικουμενικού Πατριαρχείου, το υπό την ονομασία «Εκκλησιαστική Αλήθεια», ένα κείμενό του που αποτελεί τον «προσωπικό ύμνο» του για τον Ιερό Ναό της Του Θεού Σοφίας, ύστερα από ένα προκλητικά ανιστόρητο κείμενο κάποιου Ρώσου επιστολογράφου, το οποίο δημοσιεύθηκε στην αγγλική εφημερίδα “Orient News” και σ’ αυτό αυθαιρέτως υπεστήριζε ότι ο ναός είναι αφιερωμένος στην γυναίκα Αγία Σοφία. Το κείμενο του Τραπεζούντος Χρυσάνθου αποτελεί αποστομωτική απάντηση και στα σχόλια του συντάκτου της εφημερίδος “Orient News”, ο οποίος σχεδόν προπαγανδιστικά ανέφερε ότι ο ναός της Του Θεού Σοφίας κατόπιν της Λατινικής λειτουργίας που ετελέσθη σ’ αυτόν την 12 Δεκεμβρίου 1452 και επισφράγισε την ψευδοένωση των Εκκλησιών Ανατολής και Δύσεως, μετεβλήθη σε Λατινική Εκκλησία.

Απαντά λοιπόν ο Τραπεζούντος Χρυσάνθος στα ως άνω αβάσιμα υπογραμμίζοντας τον διαχρονικά ελληνορθόδοξο χαρακτήρα του κορυφαίου «**Ναού-Συμβόλου της Χριστιανοσύνης**».

Για την ανεξίτηλη και αμετάθετη ιστορική και πνευματική ταυτότητα της «Μεγάλης Εκκλησίας» του Γένους των Ρωμιών γράφει με έμφαση: *« Και η ιστορία μαρτυρεί και ο ίδιος ο ναός αφήνει φωνή και λέγει ότι ολόκληρος ο ναός της Αγίας Σοφίας είναι ωραίο άνθος του ελληνικού βυζαντινού πολιτισμού. Είναι η νέα μορφή και έκφραση υπό την οποία το ελληνικό πνεύμα και η ελληνική αισθητική σε μια περίοδο ακμής εξέφρασε τον νέο αρχιτεκτονικό ρυθμό. Τον αρχαιότερο ελληνικό αρχιτεκτονικό ρυθμό, ο οποίος βρήκε την πλήρη του έκφραση στο ναό της Αθηνάς, τον Παρθενώνα, διαδέχεται ο νεώτερος ελληνικός αρχιτεκτονικός ρυθμός υπό διαφορετική μορφή από τον αρχαιότερο τύπο και ευρίσκει την πλήρη έκφρασή του στο ναό της Αγίας Σοφίας.*

Και όλος ο ναός από των θεμελίων μέχρι του θόλου, ο οποίος φαίνεται αιωρούμενος μεταξύ ουρανού και γης, και ολόκληρη η ζωγραφική και το εξελισσόμενο μέσα στο ναό σε κάθε λειτουργία θρησκευτικό δράμα με όλη την αισχύλειο δραματικότητα φέρουν παντού την σφραγίδα της ελληνικής ψυχής. Ελληνικός ήταν ο ναός και προ του σχίσματος, οπότε η Εκκλησία Κωνσταντινουπόλεως ήταν δογματικώς ενωμένη με την Εκκλησία της Ρώμης, ελληνικός ήταν και μετά το σχίσμα. Σε αμφότερες τις περιπτώσεις ο ναός της Αγίας Σοφίας ανήκε στο Ελληνικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως.

Τον ελληνικό χαρακτήρα του ναού δεν αλλοίωσε ούτε η μετά την εν Φλωρεντία ψευδοένωση και ψευδοσύνοδο, την οποία πανηγυρικώς αμέσως απεκήρυξαν κλήρος και λαός της Ανατολής μηδέ εξαιρουμένων και αυτών των κληρικών που υπέγραψαν την ψευδοένωση, η κοινή Ελλήνων και Λατίνων στο ναό ελληνική λειτουργία ούτε η κατά τις τραγικές ημέρες της πτώσεως της Κωνσταντινουπόλεως κοινή Ελλήνων και Βενετών ελληνική γενομένη συμπροσευχή στην οποία μετείχε και ο ήρωας μάρτυρας αυτοκράτορας του Βυζαντίου Κωνσταντίνος ο Παλαιολόγος... Αλλά και ομόδοξοι κατά πάντα με τους Έλληνες εάν ήταν οι

Λατίνοι και παλαιότερα και τώρα, αυτό δεν θα ήταν λόγος να θεωρηθεί ο ναός της Αγίας Σοφίας ως Λατινικός διότι κάποτε συμπροσευχήθηκαν σ' αυτόν Λατίνοι και Έλληνες.

Κατά τον ίδιο τρόπο θα ήταν παράλογο να θεωρηθούν οι Ορθόδοξοι ρωσικοί ναοί της Πετροπόλεως και Μόσχας, οι οποίοι είναι άνθη του ρωσικού πολιτισμού, ως ελληνικοί, επειδή κάποτε συμπροσευχήθηκαν σ' αυτούς Έλληνες με Ρώσους είτε επειδή η Ρωσική Εκκλησία πριν γίνει αυτοκέφαλη υπήγετο υπό το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως. Ο ναός της Αγίας Σοφίας ήταν και είναι ελληνικός, ορθόδοξος, διότι τούτο από πεντακοσίων ετών ψάλλει η ελληνική Μούσα στα λαϊκά άσματα απαράμιλλου λυρικότητος...».

Ο Τραπεζούντος Χρύσανθος σε συνέχεια του ως άνω άρθρου του δημοσίευσε στις 12 Σεπτεμβρίου 1920 και πάλι στο περιοδικό του Οικουμενικού Πατριαρχείου «Εκκλησιαστική Αλήθεια» τα όσα έλαβαν χώρα προς της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως κατά την ψευτοσύνοδο της Φερράρας/Φλωρεντίας (1438/1439) στην οποία μέσω των πολιτικών ατραπών συνετελέσθη προς στιγμήν η ψευδοένωση των Εκκλησιών Ανατολής και Δύσεως προκειμένου να εξασφαλισθεί η εκ της Δύσεως στρατιωτική βοήθεια προς απόκρουση του εξ Ανατολών κινδύνου των Οθωμανών, αλλά αυτή την ψευδοένωση των Εκκλησιών κατάργησε ο πιστός ορθόδοξος λαός της Βασιλεύουσας. Στο πλαίσιο αυτό ο Μητροπολίτης Χρύσανθος επισημαίνει με έμφαση την αταλάντευτη ανθενωτική στάση του Γενναδίου Σχολαρίου, ο οποίος υπήρξε λίγο αργότερα ο πρώτος μετά την άλωση Οικουμενικός Πατριάρχης, όταν ευρισκόμενος έγκλειστος στο κελλίον του πληροφορήθηκε το γεγονός, κατά τον Δεκέμβριο του 1452, της τελέσεως δηλαδή στο ναό της Του Θεού Σοφίας της κοινής θείας λειτουργίας Ορθοδόξων και Λατίνων επειδή οι βυζαντινοί έτρεφαν φρούδες ελπίδες ότι ο Πάπας και οι Φράγκοι άνακτες της Εσπερίας θα βοηθούσαν στρατιωτικώς την ψυχορραγούσα Κωνσταντινούπολη.

Δεν παραλείπει επίσης να καταγράψει στο περισπούδαστο κείμενό του και τα όσα σπαραξικάρδια συνέβησαν εντός του Ιερού Ναού της Του Θεού Σοφίας, παρόντος και του τελευταίου Αυτοκράτορος Κωνσταντίνου ΙΑ' του Παλαιολόγου, κατά τις έσχατες «Μεγάλες Ώρες» της αλώσεως. Ο Τραπεζούντος Χρύσανθος παραπέμπει σε πολλά σημεία του κειμένου του σε ορισμένα επιμελώς επιλεγμένα μέρη από τα γραφόμενα του φιλενωτικού Δούκα και του Φραντζή προκειμένου να θεμελιώσει την ιστορικώς αληθεύουσα άποψή του ότι παρά τα όσα συνέβησαν με την παρουσία των Λατίνων στην κοινή θεία λειτουργία, τον Δεκέμβριο του 1453, στην Βασιλεύουσα, εντούτοις ο ναός της Του Θεού Σοφίας ήταν και παραμένει η «**Μεγάλη Εκκλησία**» του ευσεβούς και φιλοχρίστου μαρτυρικού Γένους των Ρωμιών, το «**Μέγα Μοναστήρι**» της Ορθοδοξίας.

Ακολουθώντας λοιπόν την ιστορική ιχνηλασία του Τραπεζούντος Χρυσάνθου διαβάζουμε: «*...φρονούμε ότι κάθε συλλειτουργία Ορθοδόξων και Καθολικών στο ναό της Αγίας Σοφίας εγένετο κατά το έθος της Ελληνικής Ορθοδόξου Ανατολικής Εκκλησίας προς το οποίο και οι ίδιοι οι Λατίνοι παρόλη την κατά τα λοιπά αποκλειστικότητά τους έτρεφαν σεβασμό και ευλάβεια μεγάλη.*

Ήδη προ της συνόδου στη Φλωρεντία, όταν ο αυτοκράτορας Ιωάννης Η' ο Παλαιολόγος και ο Πατριάρχης Ιωσήφ και οι λοιποί Ιεράρχες και σοφοί της Ανατολής έφθασαν στη Βενετία «ασπασίως», όπως αναφέρει ο Δούκας: «Υποδέχθηκαν οι Βενετικοί τους Ρωμαίους, τον Βασιλέα ως δεύτερο μονάρχη και προνοητή της των ψυχών σωτηρίας, ομοίως και τον Πατριάρχη και τους λοιπούς αρχιερείς. Έδωσαν λοιπόν σ' αυτούς και Ιερό ναό όπου αφού εισήλθαν, ετέλεσαν την αναίμακτη θυσία. Αθροίσθηκαν λοιπόν εκείνη την ημέρα οι άνδρες και οι γυναίκες της πόλεως για να δουν και να ακούσουν θεία και Ιερά μυσταγωγία κατά το έθος της Ανατολικής Εκκλησίας και αφού είδαν και δάκρυσαν, έκραξαν εκ

βάθους ψυχής το: «Κύριε, συ φύλαξε την Εκκλησία σου άτρωτη από των βελών του πονηρού, συ σ' ένα σύναψέ μας, συ τα σκάνδαλα ανάμεσά μας αναίρεσε. Εμείς που καθόλου μέχρι τώρα δεν είχαμε συναντήσει Γραικούς και ούτε γνωρίζαμε την εκκλησιαστική τάξη τους, ακούγαμε γι' αυτούς διάφορους λόγους και τους θεωρούσαμε βαρβάρους. Τώρα όμως είδαμε και πιστεύσαμε ότι αυτοί είναι οι πρωτότοκοι υιοί της Εκκλησίας και πνεύμα Θεού λαλεί σ' αυτούς».

Επακολούθησε η εν Φλωρεντία ψευδής ένωση, η οποία εκβιάσθηκε μέσω των γνωστών μεθόδων της στερήσεως και της βίας, αλλά αποκηρύχθηκε από όλους εκείνους που υπέγραψαν την ένωση πριν ακόμη επιστρέψουν στην Κωνσταντινούπολη. Ο συμπαθώς προς την ένωση διακείμενος Δούκας αναφέρει στην Ιστορία του, τούτο: **«οι δε αρχιερείς ευθέως αποβιβάσθηκαν από τις τριήρεις και οι της Κωνσταντινουπόλεως κατά τη συνήθειά τους ασπάζονταν αυτούς ερωτώντες «Πώς τα ημέτερα; Πώς τα της συνόδου; Ει άρα ετύχομεν την νικώσαν;». Εκείνοι όμως αποκρίνονταν: «Πεπράκαμεν (πουλήσαμε ή ξεπουλήσαμε) την πίστιν ημών, αντηλλάξαμεν τη ασεβεία την ευσεβείαν, προδόντες την καθαράν θυσιάν' αζυμίται (οι κοινωνούντες άζυμα)...». Και αν κάποιος τους ερωτούσε γιατί υπέγραψαν, έλεγαν από φόβο για τους Φράγκους. «Η δεξιά αυτή υπέγραψεν, έλεγον, εκκοπήτω, η γλώσσα ωμολόγηκεν, εκριζούσθω».**

Η αποκήρυξη αυτή έλαβε και χαρακτήρα επισημότερο. Μεγάλη σύνοδος συγκροτηθείσα κατά το έτος 1450 στην οποία μετείχαν όλοι οι ορθόδοξοι Ιεράρχες και οι τρεις Πατριάρχες της Ανατολής, ο Αντιοχείας, ο Αλεξανδρείας και ο Ιεροσολύμων, απεκήρυξε την εν Φλωρεντία ένωση και καθαίρεσε τον ενωτικό Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριο τον της Μαμμής. Την πλήρη αποτυχία της ενώσεως αισθανόταν βαθύτατα και ο Πάπας Νικόλαος ο Ε' και γι' αυτό όταν ο Αυτοκράτορας Κωνσταντίνος ο Παλαιολόγος απέστειλε προς αυτόν πρέσβεις αιτούμενος βοήθεια κατά των Τούρκων, ο Πάπας υπεσχέθη βοήθεια, αλλά υπό τον όρο να αποκατασταθεί στον θρόνο ο καθαιρεθείς Πατριάρχης Γρηγόριος και να τεθεί σε εφαρμογή η Ένωση.

Ο αυτοκράτορας πιεζόμενος υπό των Τούρκων και ελπίζοντας ισχυρή επικουρία από τον Πάπα εδέχθη ενώ ανθίσταντο ο λαός και όλος σχεδόν ο Ορθόδοξος κλήρος. Ο Πάπας απέστειλε τον έλληνα κατά το γένος Καρδινάλιο Ισίδωρο, τέως Μητροπολίτη Ρωσίας, με απόσπασμα 50 στρατιωτών Ιταλών στους οποίους προστέθηκαν και άλλοι 150 επιβιβασθέντες εκ Χίου. Ο Καρδινάλιος Ισίδωρος αφίχθη στην Κωνσταντινούπολη και την 12^η Δεκεμβρίου του 1452 ετελέσθη κοινή Ορθοδόξων και Λατίνων λειτουργία και εκηρύχθη επισήμως η ένωση. Η λειτουργία έγινε κατά το τυπικό της Ορθοδόξου Εκκλησίας αφού μάλιστα στο τέλος της λειτουργίας διενεμήθη και αντίδωρο, ως είθισται στην Ορθόδοξη Εκκλησία.

Ο ιστορικός Δούκας, ο οποίος, όπως ελέχθη ήταν σκανδαλωδώς φιλενωτικός, αναφέρει στην βυζαντινή του ιστορία ότι όσοι από τους Ορθοδόξους έστερξαν τον όρο της ενώσεως στην Αγία Σοφία έπραξε τούτο ώστε όταν παρέλθη η τρικυμία από τους Τούρκους να αποκηρύξουν και πάλι την ένωση. Την προσφορά του αντιδώρου δεν εδέχθησαν όλοι.

Αλλά και αυτή την ατελώς κηρυχθείσα ένωση απεκήρυξε και πάλι ο λαός και ο κλήρος που διεκήρυξαν «ουδείς εξ απάντων, και αυτός ο Βασιλεύς πεπλασμένως κατένευσεν». Ο Ναός της Αγίας Σοφίας εξαιτίας της γενομένης μετά των Λατίνων συλλειτουργίας εθεωρήθη βέβηλος και εγκαταλείφθη υπό του λαού μέχρι της τραγικής ημέρας της αλώσεως, οπότε και πάλι συνέδραμε εκεί για να προσευχηθεί για τελευταία φορά.

Όταν κλήρος και λαός συναθροίστηκαν στη Μονή του Παντοκράτορος και στο κελλίον του Γενναδίου, του ποτέ Γεωργίου Σχολαρίου, έλεγαν σ' αυτόν: «και εμείς τι

θα κάνουμε;». Αυτός δε αφού εσωκλείστηκε και έλαβε χαρτί, έγραψε την γνώμη του και δια της γραφής εδήλωσε: **«άθλιοι Ρωμαίοι, εις τι επλανήθητε, και απεμακρύνετε εκ της ελπίδος του Θεού, και ελπίζετε εις την δύναμιν των Φράγκων, και συν τη πόλει εν η μέλλει φθαρθήναι, εχάσατε και την ευσέθειάν σας· Ίλεως μοι, Κύριε, μαρτύρομαι ενώπιόν σου ότι αθώς ειμί του τοιούτου πταιίσματος· γινώσκετε, άθλιοι πολίται, τι ποιείτε; Και συν τω αιχμαλωτισμώ, ος μέλλει γενέσθαι εις υμάς, εχάσατε και το πατροπαράδοτον σέβας και ωμολογήσατε την ασέθειαν· ουαί υμίν εν τω κρίνεσθαι»**.

Και ο λαός και ο κλήρος αφού ανέγνωσε το διάγγελμα του Γενναδίου, ανεφώνησε: **«την γαρ Λατίνων ούτε βοήθειαν ούτε την ένωσιν χρήζομεν. Απέστω αφ' ημών η των αζυμιτών λατρεία»**.

Όλα τα γενόμενα εθεωρήθησαν ως μη γενόμενα. Έλεγαν λοιπόν οι της ενώσεως προς τους σχισματικούς (τους ανθενωτικούς): **«άφετε ιδωμεν ει εξάραι ο Θεός τον εχθρόν τούτον τον ανδιστάμενον ημίν, τον μέγαν δράκοντα τον καυχώμενον άρδην καταπιείν την πόλιν και τότε όψεσθε ει τοις αζυμίταις ημείς ενωθώμεν»**.

Ο ενωτικός Δούκας κατακρίνει λαό και κλήρο «οι ουκ ήθελον κοινωνήσαι του αχράντου σώματος και αίματος εκ των χειρών των ιερέων των Γραικών των υπουργούντων τα θεία κατά την εκκλησιαστικήν της Ανατολής παράδοσιν, μόνον διότι μετείχον οι ιερείς εκείνοι της κοινής Ορθοδόξων και Λατίνων λειτουργίας, και έλεγον **«μεμιασμένα υπάρχουν και ουκ εισί χριστιανικά»**.

Ο Γεννάδιος δε είχε σε όλες τις ενέργειές του κατά της ενώσεως ως συνεργό τον Μέγα Δούκα Λουκά τον Νοταρά, ο οποίος αφού πολέμησε ηρωϊκότατα επί των επάλξεων κατά των Τούρκων και αφού κατεσφάγη μαρτυρικώτατα κατά την άλωση μαζί με τα τέκνα του, διεκήρυττε εκφράζοντας το αγνό αίσθημα του λαού, ότι **«κρειττότερον εστίν ειδέναι εν μέση τη πόλει φακιόλιον βασιλεύον Τούρκων ή καλύπτραν λατινικήν»**.

Υπό τέτοιες συνθήκες κατά την νύκτα της αλώσεως της Κωνσταντινοπόλεως, ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος ο Παλαιολόγος εκοινώνησε των θείων μυστηρίων εκ χειρός Ορθοδόξου Έλληнос Ιερέως, αφού κατά την μαρτυρία του Δούκα και τα έκτοτε, δηλ. και τα από της κοινής συλλειτουργίας Ελλήνων και Λατίνων στο Ναό της Αγίας Σοφίας τελούμενα μυστήρια τελούνταν υπό Ελλήνων Ιερέων, **«εκ γλώσσης ελληνικής και ευχών, ων οι της Ανατολής Ιερείς χρώνται»**.

Ο Φραντζής στην Ιστορία του κάνοντας λόγο περί της τελευταίας κοινωνίας του αυτοκράτορος Κωνσταντίνου του Παλαιολόγου λέγει: **«ο δε Βασιλεύς, εν τω Πανσέπτω ναώ της Του Θεού Λόγου Σοφίας ελθών και προσαυξάμενος μετά κλαυθμού τα άχραντα και θεία μυστήρια μετέλαβε· ομοίως και έτεροι πολλοί συν αυτώ τη νυκτί εποίησαν· είτα ελθών εις τα ανάκτορα ολίγον σταθείς και εκ πάντων συγχώρησιν αιτήσας εν τήδε τη ώρα, τις διηγήσεται τους τότε κλαυθμούς και θρήνους τους εν τω Παλατίω, ει και από ξύλου άνθρωπος, ή εκ Πέτρας ην, ουκ ηδύνατο μη θρηνήσαι»**.

Ο κοινωνήσας τον αυτοκράτορα Έλλην Ιερεύς ήτο και ο τελέσας κατά τον όρθρον της 29 Μαΐου 1453 την θείαν λειτουργίαν, όπου είχε συρρεύσει άπειρον πλήθος λαού. Κατά κάποιο θρύλο και παράδοση του ελληνικού λαού, η οποία από της ημέρας της αλώσεως μεταδίδεται ζωηρά από γενεάς εις γενεάν κατά την τραγική και αποφράδα εκείνη ημέρα της 29 Μαΐου, όταν οι Τούρκοι εισορμούσαν στο ναό της Αγίας Σοφίας ο όπισθεν του Αγίου Βήματος τοίχος του ναού άνοιξε και ο τελετουργών την υστάτη θυσία ιερέας εξαφανίσθηκε με το Ιερό Ποτήριο στα χέρια του και περιστοιχούμενος υφ' όλου του συλλειτουργούντος ιερατείου.